

HOMOKI-NAGY MÁRIA*

A tartási szerződés történeti alapjai

A szociális jognak, mint önálló jogágnak a megjelenése, csak a 19. század utolsó harmadára tehető, amikor a német polgári törvénykönyv elkészítésének a folyamata megindult. A mai értelemben vett szociális jog egyes elemeinek gyökerei azonban már jóval korábban megjelentek, sőt az elesettek, árvák, özvegyek védelme nemcsak az egyháznak, hanem a világiaknak is a feladata volt. A mindennapok szokásai keretében kialakultak azok a normák, amelyek az árván maradt gyerekek, illetve az özvegyen maradt asszonyok helyzetét szabályozták. A jogintézmények történeti fejlődését kutatva, mindig szem előtt kell tartani, hogy a történeti kutatások során milyen tapasztalatokat lehet átadni napjaink törvényalkotóinak, illetve érdemes azt is vizsgálat tárgyává tenni, hogy hatályos törvényeink támaszkodnak-e történeti alapokra vagy sem. A tanulmány keretei között a tartási szerződés történeti gyökereinek feltárására teszek kísérletet.

A rendi magánjog keretei között tartásra irányuló szokásjogi normákat kezdetektől fogva találunk. E normák egyrészt a női különjogok keretei között keresendők, amikor az árván maradt leányokról a hajadoni jog szabályai szerint kellett gondoskodni, illetve az özvegyen maradt nő eltartásáról intézkedtek. Az előbbi esetben az örökösök kötelezettsége volt, hogy a hajadon leányokat férjhezmenetelükig rangjuknak megfelelően ellássák, férjhezmenetelük esetén a kiházásításukról gondoskodjanak. Az özvegyen maradt asszonyok pedig mindaddig férjük birtokában maradhattak, rangjuknak megfelelő tartást, ellátást igényelhettek, amíg elhunyt férjük nevét viselték. E két jogintézmény szabályait, jogforrási hátterét gazdag szakirodalom ismerteti.

A túlélő házastárs számára biztosított haszonélvezeti jog a magánjogi jogintézmények közül az, melynek törvényi szabályozása már Szt. István korában megtörtént. Igaz, ekkor még – a rendi kor szóhasználatának megfelelően – özvegyi jognak nevezték. Szt. István II. dekrétumának 24. fejezetében¹ rendelkezett arról, hogy az özvegyen maradt nőnek jogában álljon saját gyermekeit nevelni, és senki sem kényszeríthette új házasságra. Amíg özvegy állapotban élt, elhunyt férje birtokában maradhatott. Államalapító királyunknak ez a rendelkezése nem maradt pusztába kiáltott szó, hiszen a fennmaradt oklevelek, a későbbi századok bírói gyakorlata bizonyítja, hogy az özvegyi jog intézménye meghatározó része lett a magánjogi rendszerünknek, különösen az öröklési jog-

* tanszékvezető, egyetemi tanár, SZTE ÁJK Magyar Jogtörténeti Tanszék – Ez a tanulmány az OTKA K 81512 és az OTKA 109191 K kutatási támogatás segítségével készült.

¹ Magyar törvénytár. I. Franklin T., Budapest, 1899.

nak, függetlenül attól, hogy a nemesek jogáról vagy a jobbágyok között élő szokásokról beszélünk. Az özvegy nő számára biztosított tartást, ellátást egyrészt megalapozta az az erkölcsi alap, amely a rászorultak megsegítését írta elő, másrészt lehetőséget adott arra is, hogy az elhunyt férj törvényes örökösei – lemenői, illetve azok hiányában a felmenő és oldalági rokonok – a hagyaték jogi sorsát rendezni tudják. A rendiség évszázadaiban az özvegyi jog szabályainak érvényesítése eltérő élethelyzeteket alakíthatott ki az arisztokrácia, a nagybirtokos és a kisbirtokos nemesek vagy éppen a jobbágyok között. Az özvegyi jog szabályainak érvényesülését vizsgálva a fejlődés egyik fontos eleme lesz a bírói gyakorlat által rögzített szabály: az özvegyen maradt nő számára rangjának megfelelő tartást, ellátást kell biztosítani. Ebből a megfogalmazásból következett, hogy a nőt megillető haszonélvezeti jog – elhunyt férjének hagyatékában benne maradhatott – korlátozhatóvá vált. Ez elsősorban az arisztokrácia körében fordulhatott elő, hiszen a kisbirtokos, vagy éppen armális nemesek és jobbágyok esetében ritkán fordult elő, hogy a férjnek több háza is lett volna, amit az özvegy feleség és a gyermekek megoszthattak egymás között.

Ugyancsak a szokásjog keretei között alakult ki az a szabály, hogy az apai/szülői ház a legkisebb fiú osztályrészébe tartozott, ezért köteles volt idős szülei tartásáról, ellátásáról gondoskodni, betegségükben ápolni, s haláluk esetén a szülőket megfelelő módon eltemettetni. Ezt a szokást nemcsak a bírói gyakorlat, hanem a fennmaradt osztályos egyezségek, sőt a végrendeletek egyes intézkedései is bizonyítják. Felvetődik a kérdés, mi történt akkor, ha az idős szülőknek nem voltak gyermekei, vagy azok a szülői háztól messze költöztek? Ilyen életviszonyok között lehet fellelni olyan végrendeleti intézkedéseket, megállapodásokat vagy éppen adásvételi szerződéseket, ahol eltartás érdekében idegenítették el a házat, vagy az eladók halálukig tartó lakáshasználatot kötöttek ki az ingatlan egy részében. „*Minden akármilyen névvel nevezendő ingó avagy ingatlan javaimnak haszonfelét hagyom mostan vélem élő hitvesemnek Ungvári Máriának. Más haszonfelét pedig vélem lakó vőmnek, Balogh Sándornak úgy, hogy engem holtom napjáig tisztességesen tartson, életben maradó hitvesem gondját viselje.*”²

A kérdés az, hogy az adásvételi szerződésekben vagy ajándékozások esetében megjelenő, tartásra irányuló szerződési kikötések tekinthetők-e a 19–20. század fordulóján a magánjogi kodifikációs tervezetekben feltűnő, tartásra, ellátásra irányuló szerződések előképének.

A rendi társadalom szokásjogi rendszerében tartásra irányuló önálló szerződési típusal nem találkozunk. Az özvegyi jog szabályait Szt. István dekrétumát követően Werbőczy István rögzítette a Hármaskönyvben, s ebben került először megfogalmazásra, hogy a tartás minőségének, az eltartott özvegy asszony társadalmi állásához kell igazodnia.³ Az özvegyi jog tartalmi elemeit ténylegesen a mindennapok, valamint a bírói gyakorlat formálta. Ez jól megfigyelhető a 18–19. században fennmaradt levéltári forrásokban. „*Minek utána édesanyánk [...] a szeretetét hozzánk megmutatta és még életében azzal vigasztaltatni kívánt, hogy lássa kinek kinek közülünk megmaradandó statusát, amennyiben ez az egyezés és igaz osztályból származhatik; mi is kötelezzük a következőkre magunkat, ugymint elsőben is Eszlár nevű fél falunkat ahoz tartozandó mindennemű bene-*

² Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (továbbiakban: CSML) Szentes V. 102. végrendeletek: öreg Bajkai István végső rendelkezése 1826. Pünkösöd hava 10.

³ Werbőczy István: Tripartitum. I. 67. 2.§, I. 98.§ 1.§. Magyar Törvénytár, Franklin T., Budapest, 1899.

*ficiumokkal Löki portionkat rév és korcsma jövedelmével minden beneficiumaival Raczra nevű egész pusztánkat és Turán három telekből álló portionkat, holta napjáig kezénél hagyunk, úgy hogy azokat minden jövedelmével használhassa tetszése szerint.*⁴

Bár Werbőczy a nemesi magánjog szabályait foglalta írásba, annak sok eleme, köztük az özvegyi és a hajadoni jog intézménye a társadalom más rétegeinek, így a jobbágy-parasztság mindennapjaiban is érvényesülő norma lett. Az özvegy nő tartásának a biztosítása több formában maradt fenn a levéltári forrásokban. Sokszor a tartásra jogosult és a kötelezett a bíróság előtt kötött egyezséget, ahogy a következő néhány példa illusztrálja. „Ns. Bodacz Anna néhai Berényi Gergely özvegye, vélem lakó édes fiammal a következő egyezségre léptem: a kisebb házban magamnak csendes lakást köteles engedni és fűtővel ellátni; esztendőnként 12 köből búzát és 8 köből árpát adni; minden esztendőben köteles adni egy hizott sertést, egy fias tehenet, de csak fejésre valót.”⁵ Egy másik bejegyzés a következőket tartalmazza: „az özvegy jussairól lemondott fia Gábor János által részére fizetendő 40 váltócédula forintokért oly feltétellel, hogy őt fia mindaddig, míg Gábor János nevét viseli sorsához képest tartsa és az atyai házba csendes lakást engedjen és megbecsülje.”⁶

A több generáció együttélése sok gondot, ellenségeskedést a felszínre hozott, s még gyakoribb volt ez, amikor a gyermekeknek, a mostoha anyjuk számára kellett lakást, eltartást biztosítani. Az ellentéteket nem mindig lehetett békés úton megoldani. A vitákat elrendező bírói ítéletekből olvashatók ki a tartásra vonatkozó szabályok. Az özvegy asszony amíg férje nevét viselte, használhatta férje lakását, ha azt meg kellett osztania a gyermekekkel, akkor a lakáshasználatot egy szobára korlátozták. Azonban, ha a tartásra kötelezett és a tartásra jogosult nem tudott egymás mellett élni, akkor a kötelezettnek biztosítania kellett egy másik lakást a jogosult számára. Ez úgy történhetett, hogy vagy képes volt egy másik házat vásárolni a jogosult számára, vagy a lakhatást biztosító „lakbért” fizette meg a számára. Ezt bizonyítja többek között egy 1838-ból fennmaradt perbeli jegyzőkönyv, mely szerint a tartásra kötelezett mostohafiú egyezséget kötött mostohaanyjával. Ennek az egyezségnek a betartása is gondot okozott, így született meg a következő feljegyzés: „maga saját pénzéből fizetendő szállás fogadás mostoha annyának pedig az abban leendő költözködés a lehető legrövidebb idő alatt meghagyatik, az jön ki, hogy a lakásonként esendő bért fizesse, most könyörgök kegyeskedjen a Nemes Törvény Szék azt megállapítani, hogy évenként mennyit köteles fizetni véllem gorombául bánt vőm. Én 40 váltóforintok fizetését kérem ...”⁷

Gyakorivá vált, hogy az idős emberek tartásuk biztosítására akár gyermekeiknek, akár közeli rokonuknak, esetleg idegennek eladták házukat azzal a kikötéssel, hogy életük végéig ott laknak. „Szűcs Györgyné a házát eladta örök áron és megmásolhatatlanul Gál Mihály vejének és Vörös Ilona édesleányának 148 rhenus forintokon. A kamarát az adó fél magának fenntartván, kik ha békével együtt meg nem lakhatnának azon kamaráért letévén a vevő fél 60 rhenus forintot, tartozik Szűcs Györgyné a házból kimenni, ha pedig Szűcs Györgyné holtáig ott megmaradna és a kamarának árát el nem élné, Gál Mihály akkori

⁴ CSML Szeged, Csanád megyei törvényszék iratai, 1854. Oros, 1760. április 9.

⁵ CSML Szentes V.102.1807.október 10.

⁶ CSML Szentes V 102. 1826. március 16.

⁷ CSML Szentes V.A.102. Szentes város tanácsának iratai; úriszéki iratok 46/1839.

*becsü szerint azon kamarát magának eltarthatja.*⁸ Az is előfordult, hogy a tartásra jogosult nem a házat, hanem az általa birtokolt urbárialis telket ruházta át a feltétellel, hogy évente, meghatározott mennyiségű gabonát szolgáltatassanak neki. Valójában ez már természetben fizetett járadéknak minősíthető. *„Öreg Dadi Pál János és István fiainak az Uraság földjén 4/8, Fábíányon pedig 4 1/2 fertály szállási földjét minden épületekkel, úgy őszi tíz és tavaszi öt köből vetéseket 100 forinton által adta oly conditiok alatt, hogy míg az öreg maga feleségével él, azon 100 forintokra esztendőnként egy köből búzát és egy köből árpat a fiak a magokéből elvetni, feltakarni, elnyomtatni és hazahozni, élelmekre tartoznak.*⁹ Már a rendi társadalom keretei között élő gyakorlatra utaltak vissza a magánjogi törvénykönyv tervezetének készítői és annak bírálói a 19. század végén, amikor megjegyezték, *„hogy az ellátási szerződés életünk megszokott intézménye.*¹⁰

Az örökbevallás érvényességének feltételeit Werbőczy István részletesen rögzítette a Tripartitumban. Ezek a szabályok a jobbágy-paraszság világában is alkalmazásra kerültek azzal a kiegészítéssel, hogy a földesúr jóváhagyásához kötötték. A szerződés konszenzuális jellege azonban elősegítette, hogy a szerződés szükségszerű elemei mellett más feltételeket, kikötéseket is rögzítsenek. Ennek keretében jelentek meg az eladó tartására vonatkozó rendelkezések, amelyek között néha az eladott ingatlan egy részének a használati jogát tartották fenn: *„a Házunkat egész portájával rajta lévő minden épületekkel, kertekkel és más hozzá tartozókkal 2000, azaz Két ezer Rforintokon eladtuk illy feltételek alatt: 1. Hogy míg élünk, addig magunk birtokába megtartjuk a kis házat pitvarral, alata lévő pincével azon egy fedél alatt lévő spáisz kamarát, mellette lévő kamarával, alsó kamarát, ezeknek padlásait, mind a két sertés ólat, míg mostanában egyikre szükségünk nem leszen Tiszteletes Kis Bálint úrnak azon fedél alatt lévő kis színt, tyúkólat, a nagy kertnek alsó fele részét és ennek végében lévő akác fákat, az udvaron lévő vermekkel, úgy mindazonáltal, hogy ha addig ezen meg vett örökségben kellene Tiszteletes Kis Bálint úrnak és felesége Veregyházi Éva asszonynak költözni, még élünk akkor a pintzének is egyik részét átadjuk.*¹¹ Máskor a használati jog kikötése már egyértelműen a tartással, ellátással kapcsolódott össze: *„özvegy Nagy György Istvánné személy szerint jövőn előnkbe bevallotta, hogy ő megélemedett állapotjában, táplálás és gondviselés nélkül szűkölködve, azon házat, mely Szabó András, Kocsis Mihály szomszédságokban vagyon egész ház derékával, portával és istállójával egyetemben, egy szóval minden kifogás nélkül, egészen eladta örök áron 54 rhenus forintokon Józsa Istvánnak, feleségének és maradékainak, magokra vállalván ezek az említett fatensnek azon házban való elszenvedését, eledellel való táplálását, tisztességes eltakarításokat, egészségben, betegségben leendő szükséges gondviselését.*¹² Hasonló rendelkezést olvashatunk a következő egyezségben is: *„Lelei Balog Imre az ipának minden vagyonát, mely áll Lelen egy házból, a hozzá való kerttel, öt darab marhából, melyben van két fijas és egy meddő tehén, egy harmadfű üsző, egy tavalyi üsző, két öreg ló, egy harmadfű és egy tavalyi csikó, általveszi oly formán, hogy az ipát Pamlényi Istvánt*

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára Kecskeméti gyűjtemény IV. 1504.u. 1762

⁹ CSML Szentés V 102. o Egyezségek könyve 1792

¹⁰ Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. Kötelmi jog. Grill K., Budapest, 1902. 221. p. v.ö. FRANK MIKSA: *Ellátási szerződés. Életjáradéki szerződés.* In: Magánjogi kodifikációnk I. évf. 1902/43.

¹¹ CSML Szentés V.102.o. 1808.

¹² BKML Kecskemét IV.1504.u. 1761.

holta napjáig becsületesen el fogja tartani, és halálakor eltakarítani.”¹³ Az egyezségek, szerződések megkötését követően, azonban az ellátásra, tartásra vonatkozó kikötéseket, nem mindig tartották meg a felek, elsősorban az együttélés nehézségei miatt. A jobbágy-parasztok gyakran fordultak bírósághoz, hogy a saját maguk akaratából kötött szerződéstől szeretnének elállni, vagy a szerződési kikötéseket kívánják módosítani. A rendi kor szokásjogi keretei között alapvetően a pacta sunt servanda elvét érvényesítették a bíróságok Mátyás nagyobb dekrétumának rendelkezésére hivatkozva.¹⁴ A bíróságok ezért egyrészt kísérletet tettek a felek megbékéltetésére, figyelmeztették őket vállalt kötelezettségük teljesítésére, végső soron a szerződés egyes feltételeit módosították. Ilyen tartalmú ítéletet olvashatunk akkor, amikor a tartásra jogosult felperest keresetétől elmozdították, mert *„semmi oka nem lévén a magátul önként, minden kényszerítés nélkül adott contractustól elállni, azért törvényesen kényszerítették, hogy Vasvári András (a tartásra kötelezett alperes) a házban tartozik megszenvedni, annyival inkább, hogy Vasvári András magát most is kötelezi, hogy az egyezség szerint a szőlő termésében részesíteni fogja, s el fogja sorsához képest holtig tartani.*”¹⁵ Más esetben a bíróságnak kellett értelmeznie a felek által megkötött egyezség tartalmát és megállapítani, hogy mi volt az adásvétel tárgya, mire vonatkozott az ellátás kikötése. *„Dömsödi Mihályné özvegyesgre jutván, öreg szemeire világtalan, az elmúlt nyáron a házat először Kocsis Mihálynak 530 forintokon, de azt megváltoztatva, ifju Török Jánosnak ugyanazon az áron örökösen eladta, de csak a pusztá házat, oly feltétel alatt, hogy holtomiglan békeségesen megenged benne laknom. De csak hat hétig maradhattam, kénytelen voltam onnan elköltözni.*” Ifju Török János ellenben azzal védekezett, hogy Dömsödi Mihályné ott lakását csak úgy engedte meg, amíg neki tetszik, és a házat asztallal, paddal és az állal együtt vette meg. *„Ítéltetett: az alperes ellen megmutatódott, hogy nem voltak alkujában megvéve a kérdéses javak, sőt még ravaszság is látszott az egész vételben. Ezért, ami a lakást illeti, minthogy a felperes elment onnan önként, az alperes köteles a megnevezett árat megadni vagy in natura visszaadni azt a felperesnek.*”¹⁶

Nemcsak adásvételi, hanem ajándékozási szerződéseket is lehet találni a levéltári források között, amelyek célja az ajándékozó eltartása volt. *„Fekete János vallja: meghalálozván Jank Mária hitvese és előregedett napjaira semmi gyámola nem maradt, azért már kisedet gyermekségétől fogva általa felnevelt és ki is házassított örökből felfogott Jank Jánosban vélvén jövődöben mind még ép állapotjában mind pedig ha az isteni gondviselés azt reá ereszté, hogy beteges és nyomós állapotra jutna, őt híven táplálná és dajkálná. Azért a nevezett Jank Jánost mostanában maga mellé a házához vevén, most újjólag tulajdon fiának felvallván oly megegyezést tett és kötött vele, hogy mivel gyermeki nem volnának, házat, mely vagyon Gyenge János és Jank Mihály szomszédságában két lóval és kocsiival, hozzá tartozandó szerszámokkal, minden található ingó és ingatlan jószágát hagyja, a reá gondot viselő Jank Jánosra, hitvesére és törvényes maradékaira.*”¹⁷

¹³ CSML Makó V.101. 1813.

¹⁴ Magyar Törvénytár I. Mátyás 1486. évi dekrétuma 17. cikkely 1.§ „Ki mint kötelezte magát, a szerint kapjon [...] törvényt és igazságot.”

¹⁵ CSML Szentés V.102. 1791.

¹⁶ CSML Szentés V 102. o Egyezségek könyve 1806.

¹⁷ CSML Makó V. 101.b. Mindennapi jegyzőkönyvek 1808. április 9.

Ha a levéltári forrásokban olvasható megállapodások tartalmi elemeit összegezzük, akkor kirajzolódnak azok a szabályok, amelyek az idős emberek eltartására vonatkoztak. A gyermekeknek, elsősorban a legkisebb fiúnak erkölcsi kötelezettsége volt, hogy a szülői házban maradva, táplálja, ruházza, ellátja idős szüleit és haláluk esetén eltemetésükről gondoskodik. Az özvegyen maradt asszonyt az özvegyi jog intézménye által ugyanez a tartás, ellátás illette azzal, hogy elhunyt férje házában lakhatott, amíg volt férje nevét viselte. – Mai jogunkban a szülők eltartásának a kötelezettségét a 2013. évi V. törvény családjogi könyve tartalmazza, míg a túlélő házastárs haszonélvezeti jogát az öröklési jog szabályai között kell keresni. – A gyermekeket, illetve a törvényes örököst terhelő tartási kötelezettség mellett jelent meg szükségszerűen az a gyakorlat, hogy az idős emberek ellátásuk biztosítására vagy elajándékozták, vagy eladták vagyosukat vagy annak egy részét. Az eladó, az ajándékozó tartásának, ellátásának kikötésével megjelenő szerződési gyakorlat lett az alapja a polgári kori magánjogi rendszerünkben szabályozott ellátási szerződésnek.

A korabeli szakirodalom az ellátási szerződésről nem tett említést, csak az özvegyi jog szabályait ismertette. Az 1848-ban elfogadott törvények, amelyek a rendi magánjogi rendszerünket alapjaiban változtatták meg az özvegyi jogot, illetve az idős emberek tartására irányuló megállapodásokat nem érintette. Az Osztrák polgári törvénykönyv (OPTK) az özvegyen maradt házastársnak haszonélvezetet biztosított, a szerződések között a tartási szerződést nem szabályozta. Az életjáradéki szerződést megemlítette, de az ún. szerencseszerződések köré sorolta.¹⁸ A lassan éledő magyar szakirodalom sem tett említést az ellátási szerződésről.¹⁹ Bozóki Alajos az osztrák magánjog rendszerét elemezve az 1891-ben megjelent munkájában az OPTK szabályai szerint csak az életjáradéki szerződésről szólt.²⁰ De ugyanezt tette Zlinszky Imre is, a szintén 1891-ben megjelent munkájában azzal a különbséggel, hogy ő a magyar magánjog szabályait ismertetete, de az életjáradéki szerződést a szerencseszerződések közé sorolta.²¹

A kiegyezés közjogi rendezését követően indulhatott meg a jogalkotás az élet azon területein, amelyek a magánjogi viszonyokat érintették. Ebből a szempontból érdemes megemlíteni az 1877: XX. törvényt, amely a családjogi viszonyok rendezése során a szülő-gyermekek tartására irányuló normákat rögzítette. A kötelmi jog szabályozására csak később, a 19. század utolsó harmadában tettek kísérletet, amikor megindul a magyar magánjogi kodifikációs munka. Apáthy István kapta a megbízást a kötelmi jog tervezetének elkészítésére. Apáthy a kötelmi jog általános részével 1882-re elkészül, a különös részt, annak indoklásával együtt csak 1884-ben jelentették meg. Apáthy e munkában a szerencseszerződések követő fejezetben kísérli meg az életjáradéki és ellátási szerződés rövid szabályozását, ezzel jelezve, hogy a tartási kötelezettség nemcsak a családjogi viszonyo-

¹⁸ Allgemeines österreichisches bürgerliches Gesetzbuch. Wien, 1853. §§ 1284–1286.

¹⁹ Ökröss Bálint 1861-ben megjelent könyvében említést sem tett a tartási jogviszonyokról. Az özvegyi jog kapcsán annyit szolt, hogy „a korábbi magyar törvények szerint továbbra is fentartattak.” ÖKRÖSS BÁLINT: *Magyar polgári magánjog az 1848-dik évi törvényhozás és az országbírói tanácsokmány módosításai nyomán*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1861. 115.p. v.ö. KALLÓS LAJOS: *A magyar polgári jog alapelvei*. Második átdolgozott kiadás. Debrecen, 1865.; SUHAYDA JÁNOS: *A magyar polgári anyagi magánjog rendszere*. Trattner Károly, Pest, 1864.

²⁰ BOZÓKI ALAJOS: *Az ausztriai magánjog rendszere*. Pallas, Budapest, 1891. 468. p.

²¹ ZLINSZKY IMRE: *A magyar magánjog mai érvényében* 4. kiadás, Franklin T. Budapest, 1891. 539–540. pp.

kon belül létező jogintézmény.²² Miután a résztervezetek közül a dologi jogi és a kötelmi jogi részt az országgyűlés nem tárgyalta, e jogintézmény szabályozása az 1900-ban elkészült tervezetre hárult. Ez volt az első olyan munka, ahol világosan látszott a pandekta jogtudomány hatása: a jogalkotók mintaként figyeltek a drezdai javaslatra, a szász és a bajor törvénykönyvre, valamint a német BGB szabályaira.²³ Ez a kötelmi jog egészének szerkezetében, s azon belül az egyes szerződési típusoknál jól kimutatható. Ebben a magánjogi törvénykönyv tervezetben nevesítik először önálló szerződési típusokként az ellátási és az életjáradéki szerződéseket.²⁴ Miután a tervezet fogalmazói tartózkodtak a definícióktól, valójában a tervezet indoklásában fogalmazták meg, hogy az ellátási szerződés az, „melynél fogva valakinek ápolás és ellátás ígértetik.”²⁵ Maga a tervezet azt szabályozta: „Aki más személynek életfogytiglan való ellátására kötelezte magát, az kétség esetében oly ellátásban köteles őt részesíteni, mely szükségleteinek és viszonyainak megfelel. Köteles különösen a jogosultat lakással, élelemmel, ruházattal ellátni, betegség esetében ápolásáról és gyógyításáról gondoskodni és temetésének költségeit viselni.”²⁶ Az indoklás fogalmazói külön hangsúlyozták, hogy ez a szerződés „jogéletünk megszokott intézménye és főleg az alsóbb néposztályokban sűrűen fordul elő.”²⁷ A tartási szerződés lényegét a 20. század elején a szakirodalomban is a tervezethez hasonlóan határozták meg. Raffay Ferenc megfogalmazásában: „Ellátási szerződés alatt azt az egyoldalú vagy kétoldalú kötelmi szerződést értjük, amelynél fogva az adós köteles a hitelezőnek életfogytig lakást, élelmet, ruházatot adni, betegségében ápolásáról és gyógyításáról gondoskodni és temetése költségét viselni.”²⁸ Hasonlóan írt Kolosváry Bálint: „Az ellátási szerződésnél fogva az egyik fél (az ellátó) arra kötelezi magát, hogy a másikat (az ellátottat) utóbbinak élete fogytáig tartás, lakás, ruházat és élelemmel ellátja, betegségében ápolja, gyógyíttatja s halála esetén eltemetteti.”²⁹ A bírói gyakorlat és a szakirodalom együttesen alakította a tartási szerződés szabályait. Ezért jelenik meg Raffaynál, hogy egy- és kétoldalú kötelmi viszony is tartalmazhat tartásra irányuló megállapodásokat. Mások azt emelték ki, hogy a megállapodás lehet ingyenes és visszerthes egyaránt.³⁰

²² A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete, kötelmi jog. 1884.; Általános indoklás a magyar kötelmi jog tervezetéhez. Jogtudományi közlöny 1882. 1. szám. 3. p.

²³ Erre utalt Frank Miksa a tervezet bírálatában. 1902/ 43. sz. ; A tartási szerződés szabályozásánál lényeges volt a BGB előmunkálatainak ismerete. Otto v. Gierke valamint Menger ebben az időben hívták fel a jogalkotók figyelmét a szociális kérdések szabályozásának szükségességére. v.ö. ADOLF LAUFS: *Rechtsentwicklungen in Deutschland*. W. de Gruyter, Berlin – New York, 1978. S. 230.

²⁴ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete 1526–1599. §§;

²⁵ Indoklás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. Kötelmi jog VII–XVI. cím. Grill K., Budapest, 1902. 221. p.

²⁶ Ugyanígy fogalmaztak a tervezet későbbi módosításaiban is. lásd: 1913. évi tervezet Ellátási és életjáradéki szerződés. 1220.§; v.ö. Képviselőházi irományok XXXI. kötet. Törvényjavaslat a polgári törvénykönyvről. 886.sz.

²⁷ Indoklás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. Kötelmi jog VII–XVI. cím. Grill K., Budapest, 1902. 221.p.; Ezért érdekes, hogy a Tervezet megjelenése előtt, a magyar magánjog ismertetői, miért nem tettek említést e szerződési formáról, ha mintegy évtizeddel később a kodifikátorok, a gyakorlatban jól ismert jogintézményként jellemezték. Lehet, hogy az OPTK hatása úgy is érezhető volt, hogy annak szerkezetétől még a szakirodalomban sem tértek el?

²⁸ RAFFAY FERENCZ: *A magyar magánjog kézikönyve*. II. Benkő Gyula K. Budapest, 1909. 335. p.

²⁹ KOLOSVÁRY BÁLINT: *A magyar magánjog tankönyve*. II. Politzer-féle K. Budapest, 1907. 273. p.

³⁰ SZLADITS KÁROLY – FÜRST LÁSZLÓ: *A magyar bírói gyakorlat*. Magánjog. II. Grill K., Budapest, 1935. „Az ellátási szerződés is az ajándékozás fogalma alá esik, ha az eltartást vagy átruházása ellenében szolgáltatják s az ellátás értéke az átruházott vagyon jövedelmében fedezetet talál. (P.I. 8053/1929.) JH. VI.743. 407. p.

A szokásjog keretei között a mindennapok gyakorlata életre hívta részben az adásvétel mellék-kikötéseként, részben egyezségei formájában azt a szerződési típust, amelyet előbb ellátási, napjainkban tartási szerződésnek nevezünk. Tekintettel arra, hogy az első tervezet az ellátási szerződés tartalmi elemeiről csak igen szűken szólt, a bírói gyakorlatra hárult a tartási jogviszonyra irányuló megállapodások tartalmi elemeinek a meghatározása. Elsődlegesen a Kúria döntései játszottak e téren fontos szerepet. A gyakorlatban érvényesült az a szabály, hogy az ellátási szerződést megkötő felek között személyes jogviszony alakul ki, ezért mind a tartásra kötelezettnek személyesen kell vállalt kötelezettségét teljesítenie, másrészt a jogosult is csak saját személyének eltartására támaszthat igényt.³¹ E jogot másra nem ruházhatja át.³² A tartás mértékét elsősorban a szerződésben kellett rögzíteni, az azonban az idő során módosulhatott, ha a tartásra kötelezett vagyoni viszonyaiban lényeges változás következett be. Ha jelentősen rosszabbodott a kötelezett vagyoni helyzete, akkor is köteles volt a jogosult számára a szükséges ellátást biztosítani. A kötelelem személyes jellegéből következett, hogy ha az eltartást vállaló személy a szerződés megkötése után házasságot kötött és a szerződésben a jogosult lakhatási joga is kikötésre került, akkor a jogosult nem volt köteles együtt lakni az új házastárssal. Ebben az esetben vagy másik lakásban kellett a kötelezettnek lakbért fizetnie, vagy módosítani lehetett a szerződést és életjáradékká változtatták az eltartási szerződést.³³ Míg a rendi korban szinte kizárt volt az egyezségei ilyen jellegű módosítása az élet kikényszerítette ezeket a lehetőségeket. Ez ahhoz vezetett, hogy már az első tervezetben lehetőséget adtak az ellátási szerződés módosítására.³⁴ A magánjogi tervezet 1913. évi változata egyrészt megőrizte az első tervezet szabályait, de jelentősen kibővítette azokkal a szabályokkal, amelyeket a bírói gyakorlat addigra kialakított. Figyelembe vette a jogtudomány addigi eredményeit is. Így vált lehetővé, hogy ha vagyónátruházási szerződésben kötötték ki az eladó eltartását, akkor a telekkönyvbe, mint telki teherjogot, az eltartásra irányuló kikötést be lehetett jegyeztetni.³⁵ Miután az ellátásra irányuló megállapodásoknak több változata alakult ki az életben, a jogalkotók az ellátási szerződések közül az ún. kikötményi szerződéseket tartották olyan fontosságúnak, amelyeket a kötelmi jog keretei között részletesebben szabályozni kellett.³⁶ Ez összefüggött a telekkönyvi joggal, a jogosult számára biztosított használati vagy haszonélvezeti joggal. „Azon szociális fontosságra tekintettel, amellyel az ilyen szerződések bírnak, a törvényjavaslat igyekezett a kikötményes és az átvevő közötti jogviszonyt

³¹ MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar magánjog mai érvényében*. III. Ellátási és életjáradéki szerződés. Grill K. Budapest, 1906.429. p.

³² SZENDE PÉTER PÁL: *Magyar magánjog mai érvényében* 1928. 711. p ; C. 523/1904; SZLADITS - FÜRST: 1935. Ellátási és életjáradéki szerződés 408.p. KELEMEN LÁSZLÓ: *Ellátási és életjáradéki szerződés*. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog IV*. Grill K., Budapest, 1942. 379. p. Az ellátási szerződés által létrejött jogviszonynak „a huzamosság, a szolgáltatások időszakonként ismétlődő volta [...] határozott rendeltetés, a személyhez kötöttség és a benső érzelmi kapcsolatokon nyugvó bizalmi jelleg a főbb jellemző vonásai.”

³³ VADÁSZ LAJOS: *Magánjogi törvénykönyvünk és élő tételes jogunk*. II. Budapest, 1930. 243. p.; MÁRKUS DEZSŐ: *Magyar magánjog mai érvényében*. III. Ellátási és életjáradéki szerződés. Grill K. Budapest, 1906.428.p.

³⁴ „Ha az ellátási szerződés megkötése után olyan viszálykodás támad a felek között, amely a viszony folytatását az egyikre vagy a másikra nézve tűrhetetlenné teszi: a bíróság a vétlen fél kérelmére a kötelezett ellátást, értékének megfelelő pénzbeli járadékra változtathatja át.” A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete Grill K. Budapest, 1900. 1520. §;

³⁵ 1913. évi tervezet 1222 §; v.ö. Képviselőházi irományok XXXI. kötet, 886. sz.; kikötmény

³⁶ ALMÁSI ANTAL: *Kikötmény*. In: *Magyar Jogi Lexikon*. VI. Pallas K.; Budapest, 1907. 490–491.pp.

tüzetesebb szabályozás által szilárd alapra fektetni és a kikötményt, amelynek a földművesosztály körében körülbelül ugyanaz a functioja van, mint más társadalmi osztályok körében a nyugdíjnak, a kikötményes részére lehetőleg dologilag is biztosítani.³⁷ A tartásra irányuló kikötések gyakorlati érvényesítése ismét csak a bírói gyakorlatra hárult. A Kúria döntései jelentős mértékben hozzájárultak az ellátási szerződés későbbi szabályozásához, valamint a telekkönyvi bejegyzés érvényesítéséhez.³⁸ Ezért az 1913-ban elkészült újabb polgári jogi törvénykönyv tervezete, már rendelkezett arról, hogy a tartásra kötelezettnek lakhatásra megfelelő lakást kell biztosítania a jogosult számára, ha a lakás, épület megrongálódott, köteles volt a kötelezett azt kijavítani és a javítás költségét viselni. (1223.§) A tervezet kitért arra, hogyha az ellátás termények szolgáltatására irányul akkor „a bizonyos évszakokban nyerhető terményeket abban az időben köteles szolgáltatni, amikor az ilyen terményeket a helyi szokás szerint betakarítják.[...]A terményeket a kikötményeshez köteles szállítani.” (1226.§)

Fentebb utaltam arra, hogy a rendi korban is felvetődött a tartásra irányuló szerződések módosításának a kérdése. A szerződés módosítására már az 1900. évi tervezet lehetőséget adott azzal, hogy bizonyos feltételek fennállása esetén az ellátást életjáradékká engedte átalakítani.³⁹ A bírói gyakorlat tette lehetővé az ellátási szerződés hatálytalanítását, „ha az ellátásra kötelezett fél olyan vétkes magaviseletet tanúsít az ellátott féllel szemben, mely reá nézve a tartásnak természetben való elfogadását lehetetlenné és az együttélést tűrhetlenné teszi.” Kérhette a tartásra jogosult a szerződés felbontását, ha a kötelezett nem tett eleget kötelezettségének. Sőt az is kimondásra került, hogy „oly kikötés, amely szerint az ingyenes eltartási szerződés hatálytalanítását durva hálátlanság esetén sem lehet követelni, a jóerkölcsökbe ütközik, s így semmis.”⁴⁰

A tartási szerződés alapjai a rendi kor szokásjogi rendszerében alakultak ki. A jogosult és kötelezett viszonyában ott voltak azok a problémák, amelyeket esetről esetre az adott ügyben eljáró bíróságnak kellett eldöntenie. A magánjogi kodifikáció 20. századi történetéhez hozzátartozik, hogy a tartásra irányuló megállapodásokat egyrészt önálló, nevesített szerződési típusként szabályozzák, másrészt rendelkezzenek az adásvételi szerződésekben megjelenő olyan kikötésekről, melyek tartásra, ellátásra irányulnak. A jogalkotók munkáját elsősorban a bírói joggyakorlat segítette, amelyhez a 19-20. század fordulójától a jogtudomány képviselőinek munkái is hozzájárultak.

³⁷ Indokolás a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához. III. Kötelmi jog. Grill K., Budapest, 1914. 268–269. pp.

³⁸ „A tartás kikötményének dologi teherként való bejegyzése nemcsak a tartás természetben való kiszolgáltatásának, hanem pénzbeli egyenértékének biztosítására is szolgál.” „Az élelmezés, fűtés, világítás és szolgálattal való ellátásból álló kikötmény oly természetű dologi teher, melyért az ingatlan mindenkori nyilvánkönyvi tulajdonosa az ingatlan értéke erejéig szavatolni köteles.” SZLADITS-FÜRST 1935, 412–413. pp.

³⁹ Ez jelent meg az 1928-ban elkészült magánjogi törvényjavaslatban. „Ha az ellátási szerződés megkötése után az egyik fél oly magatartást tanúsít vagy személyében oly körülmény következik be, amely a másik félre az ellátásnak természetben nyújtását vagy elfogadását tűrhetlenné teszi, a bíróság az utóbbinak kérelmére az ellátást értékének megfelelő életjáradékra változtathatja át.” Magánjogi Törvényjavaslatok 1928. 1470.§ v.ö. Grill-féle Új döntvénytár XXII. Bp. 1930. 489–490.; SZENDE PÉTER PÁL: 1928.713–714. pp.

⁴⁰ SZLADITS-FÜRST 1935, 411. p.

MÁRIA HOMOKI-NAGY

THE HISTORICAL FOUNDATIONS OF THE TENDING CONTRACT

(Summary)

In Hungary, the Tending (Supplemental) Contract has been regulated in the codification drafts of Civil Law at the turn of the 19th and 20th century. The reason behind this was partly due to everyday lifestyle and partly because of the German pattern of codification. At the same time, the roots of Tending Contracts can be found in the Civil Law relations of the feudal era. It was mainly influenced by Widowhood Law, which meant that any widowed woman was entitled to proper tending and supplements based on her rank, and as long as she kept her late husband's name, she could live in his house. Such sales contracts, where the buyer expressed obligation that the seller of the property will be sustained and will be provided with housing as long as the buyer is alive, were mainly written during the squire society at the end of the 19th century. Since the Austrian Code of Civil Law did not regulate the Tending Contract, only the similar Life-Interest Contract - and it was considered a hazardous contract -, the judicial practices were the real creators of the system of norms which characterizes these type of contracts even today.